ДІЯЛЬНІСТЬ СЛІДЧОГО СУДДІ У КОНТЕКСТІ ЗАСТОСУВАННЯ КАТЕГОРІЇ «НАЛЕЖНА ПРАВОВА ПРОЦЕДУРА»

МЕРЗЛИЙ Леонід - аспірант кафедри кримінального процесу та криміналістики, Державного податкового університету, Україна
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-9202-1981
УДК 351.74 : 342.922
DOI: https://doi.org/10.71404/NP.2024.3.50

У статті досліджено теоретико-нормативні підходи до діяльності слідчим суддею у кримінальному провадженні належної правової процедури. Для цього проаналізовані законодавчі норми та думки провідних науковців щодо кейсу «належна правова процедура в діяльності слідчого судді». Належна правова процедура в діяльності слідчого судді сприймається аксіоматично, у контексті права на справедливий судовий розгляд. З'ясовано, що, функціональною спрямованістю діяльності слідчого судді є забезпечення реалізації судового контролю дотримання належної правової процедури на стадії досудового розслідування та при міжнародному співробітництві під час кримінального провадження. Звернено увагу на використання категорії «належна правова процедура» у діяльності слідчим суддею у кримінальному провадженні.

Зроблено висновок, що діяльність слідчого судді у контексті застосування категорії «належна правова процедура» має диференційований характер, що зумовлює теоретико-прикладну класифікацію його повноважень. Критерії класифікації об'єктивно можуть бути різними: предмет правового регулювання; напрями діяльності; мета правового регулювання; характер повноважень (активний, пасивний, владний); процесуальна форма здійснення; характер питань, що вирішуються, тощо. Повноваження слідчого судді за критерієм впливу на кримінальне провадження можуть бути класифіковані на такі, що: а) визначають рух кримінального провадження (наприклад, при оскарженні дій і рішень слідчого, прокурора про зупинення, закриття провадження); б) створюють належні умови для здійснення кримінального провадження (наприклад, рішення про привід особи, накладення на неї грошового стягнення, про витребування певних речей чи документів); в) встановлюють процесуальний статус учасників судового провадження та забезпечують їх права і обов'язки (наприклад, про залучення захисника, визнання цивільним позивачем); г) спрямовані на збирання доказів.

Ключові слова: кримінальне провадження, належна правова процедура, слідчий суддя, повноваження слідчого судді, судовий контроль.

Вступ

У кримінальному провадженні одним із основних завдань слідчих суддів є реалізація статті 3 Конституції України: «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю».

На відміну від діяльності судді, слідчий суддя бере участь та здійснює контроль у кримінальному провадженні ще до того, як обвинувальний акт надіслано до суду, тобто на етапі досудового розслідування. Разом із тим деякі повноваження судді і слідчого судді є однаковими.

За загальним правилом повноваження слідчого судді починаються разом із початком досудового розслідування, а моментом їх завершення є закінчення досудового розслідування в одній із форм, передбачених Главою 24 КПК України. Тобто слід-

чий суддя присутній виключно на етапі досудового розслідування, хоча його дії охоплюють не тільки внесення відомостей до ЄРДР та закриття провадження, а й ширше – наприклад, розгляд скарги про невнесення відомостей до ЄРДР або оскарження постанови про закриття кримінального провадження. Водночас всі зазначені інститути стосуються стадії досудового розслідування, яка має велику кількість складових, та не можуть розглядатись окремо [9, с. 53]. Дослідження діяльності слідчого судді у контексті застосування категорії «належна правова процедура» пропонується вперше.

Основна частина

Метою статті визначено аналіз діяльності слідчого судді у контексті застосування категорії «належна правова процедура». Завданням дослідження окреслено з'ясувати не лише теоретико-методологічне, а й прикладне значення належної правової процедури в кримінальному провадженні, зокрема, в діяльності слідчого судді.

Діяльність слідчого судді в кримінальному провадженні обумовлена його статусом і відповідними повноваженнями. Це випливає із визначення поняття «слідчий суддя» (пункт 18 частини першої статті 3 КПК). Отже, насамперед виникає питання щодо додержання належної правової процедури у визначенні судді слідчим суддею та подальше наділення його належними повноваженнями.

Суддя може стати слідчим суддею у трьох випадках: при обранні зборами суддів зі складу суддів суду першої інстанції; як голова апеляційного суду; за призначенням голови апеляційного суду. Для першого випадку передбачена процедура проведення загальних зборів суддів, яка виходить за межі кримінальної процесуальної діяльності та має загальний, не індивідуально визначений (для конкретного кримінального провадження) характер.

Другий і третій випадки пов'язані із чітко визначеною умовою КПК – розглядом клопотань щодо негласних слідчих (розшукових) дій. Тут слідчим суддею виступає голова відповідного апеляційного суду – за посадою, який при цьому, може делегувати свої повноваження іншому судді цього суду шляхом ухвалення відповідного розпорядження. Слідчий суддя не звільняється від виконання обов'язків судді, проте здійснення повноважень слідчого судді є пріоритетним при розподілі справ.

Отже, у будь-якому випадку набуттю слідчим суддею свого кримінального процесуального статусу передує адміністративно-розпорядча процедура обрання/призначення судді для виконання цих повноважень.

У публікаціях і наукових доробках зустрічаються тези про те, що «слідчим суддею може виступати виключно суддя загального місцевого суду першої інстанції, який обирається зборами суддів зі складу суддів цього суду й лише щодо вирішення питань, пов'язаних з проведенням негласних слідчих (розшукових) дій» чи повноваження одному із суддів делегуються головою апеляційного суду «повністю або частково» [1].

Законодавцем вказано на обрання слідчим суддею (слідчими суддями) у суді першої інстанції. При цьому, суд першої інстанції визначено як місцевий загальний суд, який має право ухвалити вирок або постановити ухвалу про закриття кримінального провадження, а також Вищий антикорупційний суд у кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень, віднесених до його підсудності цим Кодексом, а також апеляційний суд у випадку, передбаченому цим Кодексом (пункт 22 частини першої статті 3 КПК). Тобто, окрім місцевого загального суду, в апеляційних судах та ВАКС мають обиратися слідчі судді зборами суддів. Разом із тим, таким правом законодавець прямо наділяє лише місцевий загальний суд (ч. 10 статті 128 Закону № 1402-VIII [6]).

Слідчі судді (суддя) обираються зборами суддів місцевого суду за пропозицією голови суду або за пропозицією будь-якого судді цього суду, якщо пропозиція голови суду не була підтримана, на строк не більше трьох років і можуть бути переобрані повторно. До обрання слідчого судді відповідного суду його повноваження здійснює найстарший за віком суддя

цього суду (частина сьома статті 21 Закону № 1402-VIII).

Законом не визначені спеціальні вимоги до слідчих суддів чи спеціальні знання та навички, якими вони мають володіти. Також не передбачені будь-які додаткові навички чи характеристики, якими повинен володіти кандидат на виконання функцій слідчого судді [9, с. 54]. Мінімальна чи максимальна межа щодо кількості слідчих суддів теж не встановлена законодавством. Така кількість визначається окремо для кожного суду зборами суддів цього суду (частина шоста статті 21 Закону № 1402-VIII), проте, на нашу думку, кількість логічно має становити не менше двох-трьох суддів, зокрема й для забезпечення дієвості Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи.

Щодо законодавчого закріплення критеріїв відбору слідчих суддів існує дискусія [9, с. 55], адже суворі вимоги становлять ризик можливого відбору слідчих суддів у судах з невеликою чисельністю. Однак, відбір суддів у місцевому загальному суді із числа суддів так званої цивільної юрисдикції (тих, що спеціалізуються на розгляді цивільних справ) може негативно позначитися на кримінальному провадженні. Водночас існують і протилежні думки про те, що це звільняє суддю-цивіліста від певних обмежень у вигляді «перспективності» кримінального провадження для майбутнього судового розгляду та інших речей, до пояснення яких вдається сторона обвинувачення під час аргументації своїх клопотань [9, с. 55]. Разом із тим, із приписів частини третьої статті 35 КПК випливає необхідність урахування спеціалізації судді при відборі слідчих суддів.

Для здійснення судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальних провадженнях, віднесених до підсудності Вищого антикорупційного суду, з числа суддів цього суду обираються слідчі судді на строк не більше двох років і можуть бути переобрані повторно з особистої добровільної згоди судді (частина друга статті 5 Закону № 2447-VIII [7]). Визначення кількості слідчих суддів у Вищому антикорупційному суді, їх обрання, виконання обов'язків судді першої інстанції у Вищому антикорупційному суді здійснюються в порядку, передбаченому Законом України «Про судоустрій і статус суддів» для визначення кількості слідчих суддів, їх обрання та виконання обов'язків судді у місцевих судах – а отже, зборами суддів цього суду.

Наступним дискусійним питання є навантаження на слідчого судді: один слідчий суддя – на одне провадження? Згідно з частиною третьою статті 35 КПК визначення слідчого судді для конкретного провадження здійснюється автоматизованою системою документообігу суду. При цьому має забезпечуватись додержання принципів черговості та однакової кількості проваджень для кожного судді.

Також це продубльовано у Положенні про автоматизовану систему документообігу суду [4]. Відповідно до підпункту 2.3.45. пункту 2.3 Положення в редакції від 15.09.2016 (підпункт 2.3.45 пункту 2.3 у редакції Рішення Ради суддів України від 15.09.2016 № 58), клопотання та скарги по одному кримінальному провадженню передаються раніше визначеному слідчому судді, якщо інший порядок не визначений зборами суддів.

Проте, деякі слідчі судді вважають, що «постійна робота слідчого судді з одним прокурором та слідчим призведе до так званого «стокгольмського синдрому», тобто він відчуватиме симпатію до сторони обвинувачення, що вплине на його безсторонність». Інші ж наполягають, щоб «слідчий суддя був закріплений за кримінальним провадженням, хоча розуміють, що це вкрай складно з організаційного погляду» [9, с. 57]. На нашу думку, другий підхід є більш оптимальним, оскільки слідчий суддя не витрачатиме час на ознайомлення з матеріалами кримінального провадження, із санкціонованими раніше процесуальними діями.

В частині третій статті 35 КПК слідчий суддя перебуває в одному термінологічному ряду із суддею і запасним суддею, що ще раз підтверджує необхідність визначення слідчого судді для одного кримінального провадження. Порядок заміни слідчого судді потребує додаткового урегулюван-

ня, щоб не виникало дискусій з цього питання. Доцільно, наприклад, встановити: «Слідчий суддя здійснює судовий контроль в одному кримінальному провадженні від початку досудового розслідування до його завершення. У випадках, визначених законом, слідчий суддя замінюється іншим слідчим суддею».

Статус слідчого судді в кримінальному провадженні розкривається через його повноваження. Останні, зазвичай трактуються як взаємопов'язана система прав та обов'язків, що мають владний характер і спрямовані на забезпечення реалізації функції судового контролю в досудовому провадженні, що здійснюються у формах та порядку, передбачених КПК для досягнення завдань кримінального провадження, а також розглядаються як гарантія судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні [2]. Повноваження – це нерозривна комбінація прав і обов'язків державно-владних суб'єктів [12, с. 205].

На нашу думку, доцільним є уточнення такого визначення повноважень слідчого судді наступним чином: «система прав та обов'язків, що мають владний характер і спрямовані на забезпечення реалізації функції судового контролю застосування та дотримання належної правової процедури в досудовому провадженні, які здійснюються у формах та порядку, передбачених КПК для досягнення завдань кримінального провадження».

В науці кримінального процесу вказують на аксіоматичність положення, відповідно до якого саме симбіоз прав та обов'язків утворює повноваження як правообов'язок, який не можна не реалізувати в публічних інтересах [12, с. 198].

У наукових доробках застосовуються різні підходи до класифікації повноважень слідчого судді: від спрямованості діяльності слідчого судді (Рогатинська Н.З [8], Сиза Н.П. [10]) до предметного критерію (дозвільні, забезпечувальні, допоміжні (Нагачевський С.В. [3]), Попелюшко В. О. [5]); від двох [11], трьох різновидів [8] до десяти [5]. Попри використання переважною більшістю науковців предметного критерію для групування окремих повноважень результати класифікації у всіх випадках містять авторські варіації, зумовлені, як вбачається, відмінностями у наукових поглядах на обсяг та змістове наповнення окремих класифікаційних груп [13, с. 199 – 200].

Повноваження слідчого судді не систематизовані в КПК України, що не сприяє правозастосуванню (на цьому наголошують і науковці, і практики) та створює підґрунтя для дискусії щодо критеріїв класифікації таких повноважень, співвідношення їх з функціями слідчого судді.

Перш за все необхідно зазначити, що повноваження і функції не є тотожними чи взаємозамінними поняттями. Функції визначають напрямки, сферу діяльності слідчого судді. Через функції відображається роль цього суб'єкта в кримінальному провадженні. Основною його функцією є судовий контроль дотримання належної правової процедури під час досудового розслідування, екстрадиції особи, співробітництва з МКС, а саме при: (1) застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження під час досудового розслідування; (2) проведенні процесуальних дій, які обмежують конституційні права людини (слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій); (3) розгляді скарг на рішення, дії або бездіяльність органів досудового розслідування чи прокурора під час досудового розслідування; (4) оскарженні рішення про видачу особи (екстрадицію); (5) застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою на прохання МКС про тимчасовий арешт, про арешт і передачу особи; а також (6) щодо незаконного позбавлення волі особи, застосування до неї насильства.

Отже, виконання слідчим суддею функції судового контролю: (1) обмежується частиною кримінального провадження – досудовим провадженням, процедурою екстрадиції та співробітництвом з МКС; (2) залежить від процесуальних дій і рішень слідчого, дізнавача, прокурора: застосування заходів забезпечення кримінального провадження, проведення слідчих (розшукових) дій, екстрадиції особи, прохання МКС, інших процедурних питань; (3) зу-

мовлено використанням права (а) особою – на оскарження дій і рішень, бездіяльності уповноважених осіб; б) слідчим суддею – на перевірку дотримання і захисту загальних прав людини [14].

Повноваження ж слідчого судді відображаються через його права і обов'язки у кожному із п'яти зазначених різновидів діяльності слідчого судді. При цьому, здійснюючи контроль застосування/додержання належної правової процедури суб'єктами кримінального провадження, слідчий суддя зобов'язаний і сам дотримуватися процедурних правил при захисті прав людини, розгляді скарг, призначенні (наданні дозволу) слідчих (розшукових) дій, заходів забезпечення кримінального провадження.

Таким чином, підтримуючи твердження про те, що «як у науковій юридичній літературі, так і в суддівській спільноті неодноразово здійснювалась класифікація повноважень слідчого судді за різноманітними критеріями», не можемо погодитися з тим, що «найбільш вдалим для практичного застосування класифікації повноважень слідчого судді є функціональний критерій» [9, с. 65]. Адже, якщо в основу класифікації повноважень слідчого судді покласти такий критерій, виникає питання, які ще функції виконує слідчий суддя і як від цих функцій залежать ті чи інші повноваження. На наше переконання, будь-які повноваження слідчого судді спрямовані на виконання функції судового контролю.

Із положень частини першої статті 84 КПК випливає, що слідчий суддя виступає суб'єктом доказової діяльності в кримінальному провадженні і суб'єктом безпосередньої оцінки доказів (стаття 94 КПК).

У цілому, понад 150 разів згадуються ті чи інші повноваження слідчого судді в кримінальному провадженні. Окрім того, на розвиток одного повноваження може впливати інше, що вибудовує їх спорідненість, взаємозв'язок та єдину систему: наприклад, задля реалізації забезпечення розумних строків кримінального провадження слідчий суддя вправі встановити процесуальні строки в межах граничного строку, передбаченого КПК (стаття 114 КПК), або строк на ознайомлення з матеріалами досудового розслідування (стаття 290 КПК).

Перевірка дотримання належної правової процедури у діяльності самого слідчого судді при реалізації ним відповідних повноважень здійснюється через процедуру оскарження його діяльності (стаття 309). Під час кримінального провадження слідчий суддя, як і суд, прокурор, керівник органу досудового розслідування, слідчий, зобов'язаний неухильно додержуватися вимог Конституції України, КПК, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, вимог інших актів законодавства. На це вказує принцип законності (частина перша статті 9 КПК), який і «запускає» належну правову процедуру в діяльності слідчого судді [15].

Висновки

Діяльність слідчого судді у контексті застосування категорії «належна правова процедура» має диференційований характер, що зумовлює теоретико-прикладну класифікацію його повноважень. Критерії класифікації об'єктивно можуть бути різними: предмет правового регулювання; напрями діяльності; мета правового регулювання; характер повноважень (активний, пасивний, владний); процесуальна форма здійснення; характер питань, що вирішуються, тощо. Повноваження слідчого судді за критерієм впливу на кримінальне провадження можуть бути класифіковані на такі, що: а) визначають рух кримінального провадження (наприклад, при оскарженні дій і рішень слідчого, прокурора про зупинення, закриття провадження); б) створюють належні умови для здійснення кримінального провадження (наприклад, рішення про привід особи, накладення на неї грошового стягнення, про витребування певних речей чи документів); в) встановлюють процесуальний статус учасників судового провадження та забезпечують їх права і обов'язки (наприклад, про залучення захисника, визнання цивільним позивачем); г) спрямовані на збирання доказів. Проте, у будь-якому випадку функціональною спрямованістю діяльності слідчого судді є

забезпечення реалізації судового контролю дотримання належної правової процедури на стадії досудового розслідування та при міжнародному співробітництві під час кримінального провадження.

Література

1. Інститут слідчого судді в кримінальному процесі. Закон і Бізнес. URL: https://zib.com.ua/ua/print/34098

2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/

3. Нагачевський С. В. Функції слідчого судді під час здійснення досудового розслідування. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2015. № 3. С. 301–310.

4. Положення про автоматизовану систему документообігу суду, затв. Рішенням Ради суддів України від 2 квітня 2015 р. № 25. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0025414-15#Text

5. Попелюшко В. О. Слідчий суддя у кримінальному провадженні. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Право». 2014. №1(9). URL: http://lj.oa.edu.ua/articles/2014/n1/14pvoukp.pdf

6. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text

7. Про Вищий антикорупційний суд: Закон України від 07.06.2018 р. № 2447-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2447-19#Text

8. Рогатинська Н. З. Слідчий суддя: постановка та дослідження проблеми в Україні. Право і суспільство. 2014. №1-2. С. 284–287.

8. Роль слідчого судді у кримінальному провадженні. Аналітичний звіт. Київ, 2020. URL: http://185.65.244.102/img/books/files/16034628291.pdf

10. Сиза Н. П. Повноваження слідчого судді щодо здійснення судового контролю у кримінальному процесі України. Часопис Національного університету «Острозька академія». 2012. № 2(6). С. 56–59.

11. Ткачук О. С. Повноваження слідчого судді у кримінальному процесі України. Новації кримінально-процесуального законодавства. URL: http://www.dduvs.dp.ua

12. Шаренко Л. С. Теоретико-прикладні проблеми владних повноважень слідчого судді в кримінальному провадженні. Проблеми законності. 2019. Вип. 147. С. 197–209. Doi: 10.21564/2414-990x.147.176449

13. Шаренко С. Л. Теоретико-прикладні основи діяльності слідчого судді в кримінальному провадженні: автореф. дис. … докт. юрид. наук. Харків, 2021. URL: http://nauka.nlu.edu.ua/download/diss/SharenkoS/a_SharenkoS.pdf

14. Leheza Ye., Odyntsova I., Dmytrenko N. Teoría y regulación legal del apoyo informativo de los procedimientos administrativos en Ucrania. Ratio Juris Unaula. 2021. Vol. 16, no. 32, pp. 291-306. DOI: https://doi.org/10.24142/raju.v16n32a12.9.

15. Leheza Ye., Savielieva M., Dzhafarova O. Structural and legal analysis of scientific activity regulation in developed countries. Baltic journal of economic studies. 2018. Vol. 4, no. 3, pp. 147-157. DOI: https://doi.org/10.30525/2256-0742/2018-4-3-147-157

Merzlyi Leonid,
Competitor of Department of Criminal process and Criminalistics
State Tax University.
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-9202-1981

THE ACTIVITIES OF THE INVESTIGATING JUDGE IN THE CONTEXT OF THE APPLICATION OF THE CATEGORY OF "DUE PROCESS OF LAW"

The article examines theoretical and normative approaches to the activities of an investigating judge in criminal proceedings on due legal procedure. For this purpose, legislative norms and opinions of leading scholars on the case of "due legal procedure in the activities of an investigating judge" are analyzed. Due legal procedure in the activities of an investigating judge is perceived axiomatically, in the context of the right to a fair trial. It was found that the functional focus of the investigative judge's activities is to ensure the implementation of judicial control over

compliance with due legal procedure at the stage of pre-trial investigation and during international cooperation during criminal proceedings. Attention is drawn to the use of the category of «due legal procedure» in the activities of the investigative judge in criminal proceedings.

It is concluded that the activities of an investigating judge in the context of the application of the category of "due legal procedure" have a differentiated nature, which determines the theoretical and applied classification of his powers. The classification criteria can objectively be different: the subject of legal regulation; areas of activity; the purpose of legal regulation; the nature of the powers (active, passive, authoritative); the procedural form of implementation; the nature of the issues being resolved, etc. The powers of an investigating judge according to the criterion of influence on criminal proceedings can be classified into those that: a) determine the movement of criminal proceedings (for example, when appealing the actions and decisions of the investigator, prosecutor to suspend, close the proceedings); b) create appropriate conditions for the conduct of criminal proceedings (for example, a decision to summon a person, impose a monetary penalty on him, to demand certain things or documents); c) establish the procedural status of participants in the judicial proceedings and ensure their rights and obligations (for example, on the involvement of a defense lawyer, recognition as a civil plaintiff); d) aimed at collecting evidence.

Key words: criminal proceedings, due process of law, investigating judge, powers of the investigating judge, judicial control.